پانۆرامای بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لە کوردستان

پاش هەڵگیرسانی شەڕی ئێراق - ئێران 1980/9/22 کە ماوەی هەشت ساڵ بەردەوامی بوو لە 1988/8/8 کۆتایی هات، بەهۆی لایەنگری زۆربەی وڵاتانی زل هێز لە عێراق دژ بەئێران، ئەویش بە مەبەستی بەربەست دانان لەگەشەسەندنی دەوڵەتی ئیسلامی و هەناردەکردنی فکری ئیسلامی بۆ دەرەوەی سنورەکەی، لەم ڕوانگەیەوە زل هێزەکان بەهەموو شێوەیەک پشتیوانی تەواویان بۆ عراق جاڕدا بوو،هاوکات زۆربەی وڵاتانی عەرەبیش پشتیوانی عێراق بون بێجگە لە (سوریا و لیبیا) کە هاوکاری ئێران بوون، بەهۆی بەرگەگرتنی ووڵاتی ئیران دژ بەهەموویان ،بیریان لە بەکار هێنانی چەکی کۆکوژ کردەوە ئەویش چەکی کیمیایی بوو، سەرباری ئەوە عیراق لە ڕیزی ئەو 120 وڵاتە بوو واژۆی پەیمان نامەی جنێڤی ساڵی 1925 کردبوو کە باس لەقەدەغەکردنی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی دەکات ، پاش ئەوەی عیراق چەکی کیمییای و مادەکانی بەرهەم هێنانی دەس کەوت، گڵۆپی سەوزی بۆ هەڵکرا بۆ بەکارهێنانی ،کە بەپێی یاسا نێو دولەتیەکان نابێت چەکی کۆکوژ بەکار بێت لەجەنگدا، لەبەرەکانی جەنگی نیوان سەربازانی عیراق و ئێران بەچڕی بەکاریان هێنا، تەنانەت سەربازی عیراقیش بەردەکەوتن، لێرەدا نامانەوێ باس لە بەکار هێنانی چەکی کیمیایی بکەین دژ بە سوپای ئێران بەڵکو دێینە سەر تەوەرەکەی خۆمان ئەویش بەکار هێنانی چەکی کیمییایە دژی گەلی کورد.

زۆربەمان لامان ئاشکرایە کە ڕژێمی بەعس بیری شۆڤێنیەت بەسەری دا زاڵ بوو ،دەی ویست کورد لە بۆتەی عەرەبدا بتوێنێتەوە و نەی هێڵێ، بۆ ئەم مەبەستەش چەندەها ڕێگای گرتە بەر ،ڕاگواستن، بەزۆر بەبەعسی کردن، تەعریب کردنی ناوچە کوردیەکان، کۆتا هەنگاوی بەکار هێنانی چەکی کۆکوژی کیمیایی بوو ، تازۆرترین ژمارە ی کورد لە ناو ببات بەتایبەت نەیارەکانی، لەم ڕوانگەوە ڕژێم هەرکەس لەژێردەسەلاتی ئەودا نەبوایە بە قورسترین شێوە لێیێ دەدا بەئاگر وئاسن و چەکی کیمیایی، بڕیاری تایبەتی دەر کرد بۆشوێنە ئازاد کراوەکان کە بە ناوچەی قەدەغەکراو (مناطق محرمە) ناو زەدی کردن، هەر بۆیە لەسەرەتای ساڵی 1987 وە زۆر دڕندانە کەوتە بۆردومانی کیمیایی ناوچە ئازاد کراوەکانی ژێر دەسەلاتی پێشمەرگە دەستی نەدەپاراست لەمرۆڤ و ئاژەل و باڵندەش .

بەپێی ئەو بەڵگەنامانەی کەدەست کەوتوون ڕژێم لەتشرینی دوەمی ساڵی 1983 دا چەکی کیمیایی وەدەس ختسوە، بەلام بەهۆکاری نەزانراو بە کاری نەهێناوە لەبەرەکانی جەنگدا، دەرکەوتوە یەک جار لەبەرەی جەنگی باکور دژ بەئیران بەکاری هێناوە لە ناوچەی حاجی ئۆمەران

پێشتر لەساڵەکانی 1937-1938 دەولەتی تورک دژی کورد لە شۆڕشی دەرسیم دا چەکی کیمیایی بەکار هێناوە وەک لەساڵنامەی دەولەتی عوسمانیدا هاتوە.

ڕژێم هەموو جۆرەکانی چەکی کیمیایی دژ بە گەلی کورد بەکارهێنا، لە ڕێگای فرۆکەی جەنگی و موشەک و بۆمبی گەورە، تۆپی دورهاوێژ، راجیمە ، تێبینی دەکرێ زۆربەی هێرشە کیمیایەکان بەشەو دەیکرد ،تا خەڵک نەی بینێ زۆرترین کوشتار بدات.

مەبەست لە دروست کردن یان ئامادە کردنی ئەم بابەتە بە چەند شێوازێک (ڕۆژمێر ، نامیلکە، فلیکس، برۆشور) ئەوەیە تاکو تاوانەکانی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی بەشێوازێکی ئاسان تۆمارو بەدۆکیومێنت بکرێن، و نەتەوەی کورد و نەوەی نوی لێی ئاگادار بێت، وەک سەرچاوەیەک سودی لێ وەربگیرێ لەکاتی پێوستدا.

لەم پانۆرامایەدا دەمانەوێ بە تێرو تەسەلی ڕۆژی بۆمبارانی کیمیایی ناوچەو شوێنەکان وژمارەی قوربانیەکان بەپێ توانا دیاری بکەین:

1. لە ڕۆژی 1987/4/15 دا /پارێزگای سلێمانی گوندەکانی (هەڵەدن،چالاوە ،کانی تـوو، سەرگەڵو،بەرگەڵو ،ئاوەژێ، سێروان، نـوڵچکە ،چنارنێ،شاخی گۆجار)،بۆمبارانی کیمیایی کران، ژمارەی قوربانیان، بریندارбونی دەیان کەسی مەدەنی و پێشمەرگە بوە. شایانی باسە ئەم بۆردومانانە لەکاتی ئەنجامی هێرشێکی گەورەی پێشمەرگەکانی یەکێتی نیشتمانی بوو بۆ سەر ناوچەکە بە ناوی داستانی ڕزگاری ، سەرەڕای ئازادکردنی جەندین گوندو ناوچەو بە سەدان ڕەبایەو سەربازگەی ڕژێم، بەلام داستانەکە بەپێ ئەو نەخشەیەی کە بۆی دانرابوو نەگەیشتە ئەنجام. جونکە ڕژێم چەکی کیمیایی بەکار هێنا دژی پێشمەرگەو هاولاتیان. بۆمبارانی کیمیایی ڕۆژانی دوایش بەردەوامی هەبوە زیاتر لە 30 هاولاتی بەرکەوتن ،لە نەخۆشخانەی شۆڕش لەبەر گەڵو خەوێنراون و چارەسەر کران .
دەتوانین بلێێن ئەمە یەکەم هێرشی کیمیایی بۆ بۆسەر ناوچە ئازاد کراوەکان و پێشمەرگە ،داستانی ڕزگاری لە شەوی 12 لەسەر 1987/4/13 دەستی پێکرد و ماوەی سێ هەفتە بەردەوام بوو،زیاتر لە 105 پێشمەرگە گیانیان بەخشی بە کوردستان،بەلام نەزانراوە ئایا چەندیان بە جەکی کیمیایی شەهید بوون. ئەوەی تێبینی دەکرێ ڕژێم چەکی کیمیایی زۆرتر دژی گوندەکان بەکار هێناوە تاکو ژمارەیەکی زیاتر خەڵکی بێ دیفاع شەهید بکات.
2. لە ڕۆژی 1987/4/16 دا /پاریزگای هەولێر گوندەکانی (بالیسان،شێخ وەسانان،کانی بەرد، زنجیرە چیای دەرشیر،زینی بەلالوکاوە،ناوچەی ساو سێوکان) بۆمباران کران بە 12 فرۆکە ی جەنگی چەکی کیمیایان وەشاند . دیارە ئەو شوێنانە ناوچەی ئازادکراو بوون ولەژێر دەسەلاتی هێزی پێشمەرگەدا بون بارەگای مەڵبەندی سێ ی (ینک) ی لێ بوو، لەئەنجامی کیمیاباراندا تا ئیستا زیاتر لە 280 هاولاتی شەهید بوون،سەرەتا ژمارەی شەهیدان کەمتر بوو بەلام بەهۆی بەرکەوتنیان و کەمی لە چارەسەر کردندا ڕۆژ بەڕۆژ ژمارەی شەهیدان زیاتر دەبن،تائیستا مووچە بۆ 256 بەرکەوتووی کیمیایی براوەتەوە ،و نزیکەی 320 کەسی تر بەرکەوتووی چەکی کیمیاین.(لەکاتی بۆمبارەنەکەدا و سالی 1987 نزیکەی 109 کەس شەهید بوون، زیاتر لە 281 بەرکەوتووی ئاشکرا هەبوو دواتر وردە وردە کاریگەری چەکی کیمیایی دەرکەوت قوربانیەکان زیاتر بوون) بەرکەوتوانی ئەم تاوانە ڕویان لەهەولێرو

شەقلاوە و رانیەو شارەکانی تر کرد بۆ چارەسەر بەلام ڕژێم زۆربەی هەرە زۆری دەسگیر کردو زیندە بەچاڵی کردن بەتایبەتی ئەوانەی چوون بۆ نەخۆشخانەکانی هەولێر ،پیاوەکانیان لەژنەکان جیاکردوە و لە سەربازگەی ڕشکین پاش دەیان ڕۆژ دەسبەسەرکردن ژنەکانیان ئازاد کردو پیاوەکان زیندە بەچال کران لەدوای راپەڕین تەرمی زیاترلە 66 کەسیان لەو سەربازگەیەهێنایەوە،هەروەها 150 خانوو دروست کراوە بۆ کەسوکاری قوربانیانی چەکی کیمیایی بالیسان و شێخ وەسان.

دکتۆر ناجح گۆلپی

3. لەڕۆژی 1987/4/17 /پاریزگای سلێمانی گوندەکانی (قزلەر ، بیرکێ ،سنگر، مێولاکە) کیمیا باران کران ،چەندین کەس بەرکەوتن، بەهۆی ئەوەی بۆمبارانەکە لە سەر وبەندی داستانی ڕزگاریدا بوو ، زۆربەی شووێن وگوندەکان و بەرەکانی جەنگ بۆردومان دەکرا،خەڵک خۆیان حەشار دابوو و لەئامادە باشی دابوون بۆیە ژمارەی قوربانیان کەمە.
4. لە ڕۆژی 1987/4/18 /پارێزگای سلێمانی ،شاخ و گوندەکانی (قەیوان ،کۆرەنگ،خەجەلەرزۆک،قەواڵ، قوڵەجاخ،چۆخماخ،کۆڵەردی) بەچەکی کیمیایی بۆردومانکرا 50 هاولاتی بەرکەوتوە.
5. لەڕۆژی 1987/4/19 دا پاریزگای سلێمانی گوندەکانی (ماوەت قەیوان،پیرەمەگرون) بەچەکی کیمیایی بۆردومان کران، دەیان کەس بەر چەکی کیمیایی کەوتن .
6. لەڕۆژی 1987/4/20 دا هەمان ناوچەکانی ڕۆژانی پێشوو بۆمباران کران و دەیان کەس بەرکەوتن
7. لە ڕۆژی 1987/4/21 دا پاریزگای سلێمانی/ناحیەی قەرداخ و گوندەکانی دەورو بەری بە چەکی کیمیایی بۆردومان کران، لەڕۆژی 1987/4/19 دا هێزی پێشمەرگەی کوردستان (

ینک،حشع ،پدک،حسک) بە هاوکاری هێزی پشتگیری ناوچەکە لەهێرشێکدا دەستیان گرت بەسەر تەواوی ناحیەی قەرەداخدا،هەموو سەربازگەو فەرمانگەکانی حکومەت کەوتنە بندەست پێشمەرگە، بۆ تۆڵەی ئەم شکستە ڕژێم بەچەکی کیمیایی ،ناحیەکەو دەوروبەری بۆمباران کرد ،بەلام بەهۆی وریایی و ئامادە باشی هیزی پێشمەرگە کاریگەری نەبوو تەنها جەند پێشممەرگیەک بەسوکی بەرکەوتن، ئیتر لەو کاتە بەدواوە ناوەندی ناحیەی قەرەداخ ئازاد کرا.

8. لەڕۆژی 1987/4/21 پاریزگای هەولێر/ دۆڵی بالیسان کیمیا باران کرا
9. لەڕۆژی 1987/5/1 پاریزگای دهۆک گوندی (زێوە) بۆردومانی کیمیایی کرا چەندین پێشمەرگە شەهید بوون
10. لەڕۆژی 1987/5/22 پارێزگای هەولێر گوندەکانی (مەلەکان،گۆڕە شێر، کەندۆک،بلێ ،بردون) کیمیاباران کران
11. لە ڕۆژی 1987/5/22 پارێزگای کەرکوک گوندەکانی (تۆمار،گورگان ، قەمەر) کیمیاباران کران.
12. لە ڕۆژی 1987/5/27 پاریزگای هەولێر گوندەکانی (مەلەکان،بلەی خواروو، بلەی سەروو،تارینا، کەندۆک، گۆڕە شێر، نازەنین، دۆڵی سماقۆلی) کیمیاباران کران لەئەنجامدا هەشت 8 شەهیدو 23 بەرکەوتوو، بەپێی هەواڵەکان فرۆکە جەنگیەکان بیست 20 هێرشیی کیمیایان ئەنجام داوە لەو ڕۆژەدا.
13. لە ڕۆژی 1987/6/5 /پاریزگای دهۆک گوندەکانی قەزای ئامێدی بۆمباران کران یەک شەهیدو سەد بەرکەوتوو.
14. لەڕۆژی 1987/6/27 لە پاریزگای سلێمانی گوندی (زێوێ) بناری شاخی پیرەمەگرون کیمیاباران کراوە، 35 کەس بەرکەوتن .
15. لەڕۆژی 1987/6/28 ڕۆژهەلاتی کوردستان شاری سەردەشت بۆردومانی کیمیایی کرا، زیاتر لە 130 کەسی مەدەنی شەهید و 8025 بریندار کەوتن، فرۆکەکان بۆمبەکانیان لە قەرباڵخ ترین شوێنی شاردا،لەو کاتەدا سەردەشت وەک بەرەیەکی دواوەی جەنگی لێهاتبوو لەشەڕی عێراق-ئێراندا.

16. لە ڕۆژی 1987/9/3 پاریزگای سلێمانی گوندەکانی (بەرگەڵو ،یاخسەمەر) بەچەکی کیمیایی بۆردومان کران لەئەنجامدا 4 پێشمەرگە شەهیدو چەندین کەس بەرکەوتن.
17. لەڕۆژی 1987/9/14 پارێزگای سلێمانی ناوچەی(مێرگەپان) بۆمبارانی کیمیایی کرا جەنین کەس بەرکەوتن
18. لە ڕۆژی 1988/2/25 پارێزگای سلێمانی گوندەکانی (سەرگەڵو ،یاخسەمەر ،هەڵەدن ،گوێزیلە) بۆردومانی کیمیایی کران، چەندین کەس بەرکەوتن.
19. لەڕۆژی 1988/2/26 پارێزگای سلێمانی ، هەمان ناوچەو گوندی ڕۆژی پێشو(سەرگەڵو ،یاخسەمەر،هەلەدن،گوێزیلە) بۆردومان کران 8 شەهیدو 201 کەس بەرکەوتن.

20. لەڕۆژی 1988/2/27 پارێزگای سلێمانی گوندەکانی(تەکیە ،بەلەکجاڕ، بەڵخە،گومەتە) لە ناوچەی قەرداخ کیمیاباران کرا بە ژەهری خەردەل ،لەلایەن فڕۆکە جەنگیەکانی ڕژێمەوە کە ژمارەیان نزیکەی 6 فڕۆکە دەبوو، دەیان پێشمەرگە بریندار بوون کە مەزندە دەکرا بە 40 کەس ، بەهۆی کاریگەری برینەکەیانەوە 2 کەسیان شەهید بوون کە چەکداری ئەنجومەنی بالای ئیسلامی بوون بەڕەگەز عەرەب، نیشانەکانی بریندار بوون بریتی بوو لە سوتانەوەی چاو قورگ لوت و ئاو هاتنە خوارەوە پژمین و کۆکە ،کزبونی بینایی و کوێر بون ،سوتانەوەی پێستی شوێنە هەستیارەکانی لەش،(خۆم شاهید حاڵی ئەو بۆمبارانە بووم لەوێ پێشمەرگە بووم)

بۆمبارانی ئەمجارە تایبەت بوو بە بارەگاکانی مەڵبەندی یەک (ینک) لەگوندەکانی تەکیەو بەلکجاڕ کە هەموو بریندارەکان لەوی بوون.

21. لەڕۆژی 1988/3/9 پارێزگای سنە .مەریوان گوندی قەڵاجی (ڕۆژی 19 اسفند ی 1366 بۆمباران کرا)، بە گازی خەردەل ، 3 شەهیدو زیاتر لە 30 بەرکەوتوو.(زریوار خبر).

22. لەڕۆژی 1988/3/16 پارێزگای هەڵەبجە،ناوەندی قەزای هەلەبجەو شارەدێ و گوندەکانی دەوروبەری بەچەکی کیمیایی بۆمباران کران (5000 هەزار شەهید) و دەیان هەزار کەس بریندار و ئاوارەی وەلاتی ئێران بوون. لەئەنجامی هێرشێکی بەر بڵاوی سوپای پاسدارن ی ئێران و بەهاوکاری پێشمەرگەکانی بەرەی کوردستانی بۆ سەر قەزای هەلەبجەی ئەوکاتە، لەچەندین قۆلەوە لە ڕۆژانی 3/14 /1988 بەدواوە ،پاش داگیر کردنی ناوچەکە بەتەواوی و ڕژێم دەستی کرد بە بۆردومانی ناوشاری هەلەبجە سەرەتا بە بۆمبی ئاسایی کاتژمێری 11.35 دەستی پێ کرد ،تاخەڵک بەزۆرترین ژمارە خۆی حەشار بدات و کۆ ببنەوە، لە ژێر زەمینو حەشارگەکاندا .ئینجا دەستی کرد بە بۆمبارانی کیمیایی لە ڕێگای فرۆکەوە،مەزەندە ئەکرێ هەموو جۆرە گازەکانی بەکار هێنابێ وەک تاقیگەیەک (خەردەل،فۆسجین،سارین، تابون ، سیانید، ڤی ئیکس) ،بۆمباران بەردەوام بوو تا خەڵک لەشار هەڵهات و ئینجا لەوێش لە ڕێگادا بەردەوام بۆمباران دەکران ، بەمەبەستی بەتەواوی لە ناو بردنیان،ڕێگاکانی دەرچونی لەشار هەمویی بۆردومان دەکران،ڕۆژانی دواتریش بۆمبارانی کیمیایی بەردەوام بوو، (ڕێگای عەنەب، بیاویڵە، خەرپانی، جەلیلە ،عەبابەیلی،ەشنروێ سازان،بالامبۆ، ناوچەی نەورۆلی ،گولان، ڕێگای هاوار، بیارە،ئەحمەداوا و چەمی زەڵم ...هتد) .

DODGE
٥٨١٤
العراق سليمانية

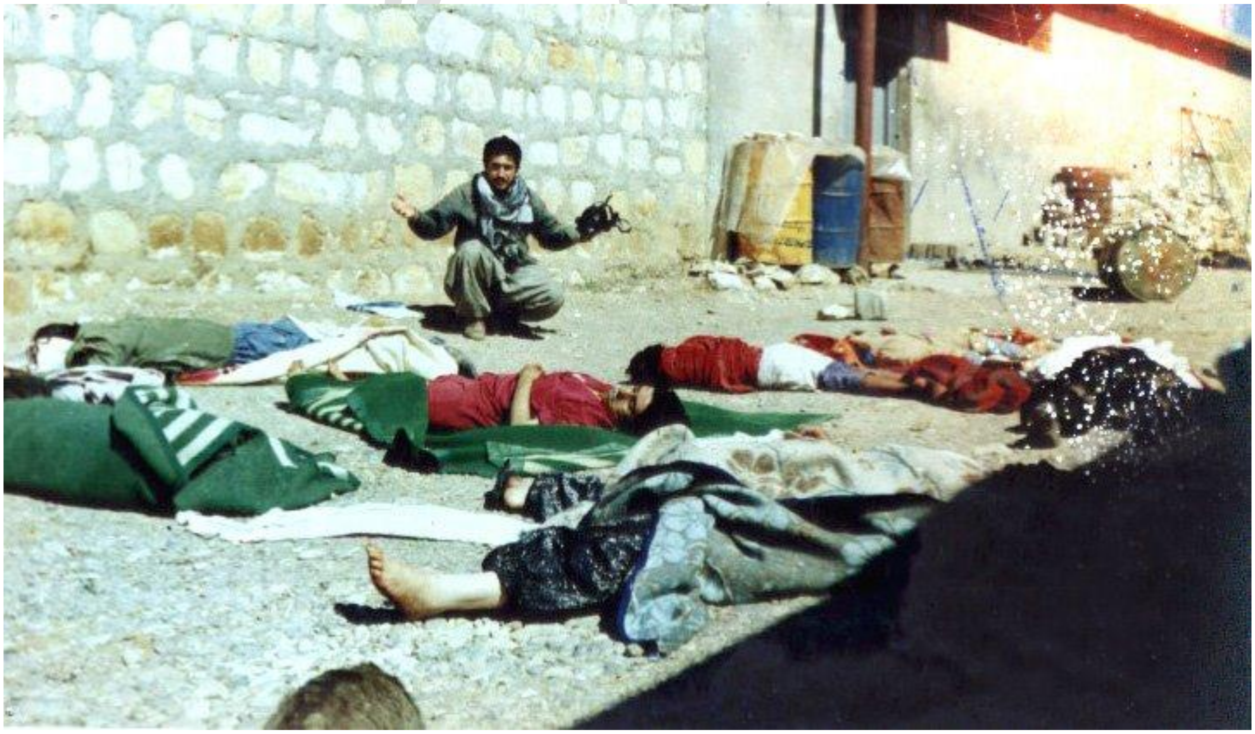

23. لەڕۆژی 1988/3/17 پارێزگای کرماشان /هەورامان شارەدێی(نۆدشە)کەوتە بەرهێرشی کیمیایی ، (104) شەهیدو زیاتر لە 700 کەس بەرکەوتوو، هەروەها لە رۆژی 1988/3/24 دا جارێکی تر ، ولە 1988/4/2 بۆجاری سێهەم بۆردومان کرا، شاندێکی نەتەوە یەکگرتوەکان بۆمەبەستی لێکۆڵێنەوە سەردانی ئەم شارە یان کردو سەلماندیان کە چەکی کیمیایی لەجۆری خەردەل لەو شارە دراوە.

24. لەڕۆژی 1988/3/17 ڕۆژانی دواتریش /پارێزگای سنە/ مەریوان، گوندەکانی (دەرەناخێ ،زەکەریا، ڕێگای نیوان مەرزی دزلی و بیەکەرە) کە ڕێگای هاتوچۆی خەڵکی ئاوارەی هەلەبجەو هەورامان و ناوچەکانی تربوو،ڕژێم جاریکی تر لە ڕێگاوە بۆردومانی کردن،جەندین کەس بەرکەوتن و کەسیک شەهید بوو بەناوی (زۆراب ئازیز گوڵپی)،

25. لەڕۆژی 1988/3/22 پاریزگای سلێمانی ناوچەی قەرەداخ گوندی(سێوسینان)، ئێوارە دوای بانگی مەغریب (کاتژمێری 6.30) کاتی پشودان و نان خواردن ی خەڵکی گوندەکە ،لە گەڵ تاریک بونی هەوا ڕژێم لە نزیک دەربەندیخانەوە لە گوندی کانی ساردەوە بە ڕاجیمەی چل چل و بەچەکی کیمیایی جۆری دەمار(سارین و تابون) بۆردومانی ناو دێ ی سێوسێنانی کرد، دەس بەجێ 68 کەسی سڤیل لە ژنو منداڵ و پیر شەهید بوون ،یەک کەسیان پێشمەرگە بو،دواتر ژمارەی شەهیدەکان بوە بە 71 بەهۆی گیان لەدەستدانی بریندارەکانەوە ، سەدان کەسیش بەرکەوتن و زیاتر لە 70 کەسیان بەهۆی تراکتۆرەەوە

لەلایەن تیمی فریاکەوتنی نەخۆشخانەوە گەیەنران و چارەسەریان بۆ کرا، بەهۆی هەوڵ و کۆششی دکتۆرو یارمەتی دەری دکتۆر و پێشمەرگەکانی نەخۆشخانەی مەڵبەندی یەک (ینک) توانرا گیانی هەموو بەرکەوتوەکان ڕزگار بکرێ، پاش کەمتر لەنیو کاتژمێر و گەیشتنی دوو بریندار لە گوندەی بەردێ و خوار گوندی سێوسێنان بۆمان پشت راسکرایەوە کە گوندی سێوسێنان بە چەکی کیمیایی بۆردومان کراوە ،یەکسەر تیمی پزیشکی لە خەستەخانەوە دەسبەجێ ڕۆشتن بۆ گوندەکە کە نزیکەی 30 دەقیقە بەپێ ڕۆشتن دور بولێمان،توانرا بریندارەکان بهێنرێنە خەستەخانەو چارەسەریان بۆ بکرێ لەماوەی 2-3 ڕۆژ.. لەئیستادا مەزارگەی شەهیدانی کیمیاباران لەو گوندە 68 کێل و روفاتە، 24 خانوش بۆ کەسوکاری قوربانیانی ئەو تاوانە دروست کراوە .(خۆم وەک شایەت حاڵی زیندوی تاوانەکەم لە خەستەخانەی مەڵبەند دکتۆر بووم)

ئەمەش چەند وێنەیەک لە مەزاری شەهیدان و مۆنۆمێنتی سیوسێنان....

شه هید
شه هید
شه هید
شه هید
شه هید

شەهید
مەهدی هادی نجم
شەهید
بابان ڕەزا احمە امین امام
شەهید
صبیح ڕەزا احمە امین امام
شەهید
کەژال عبدالله عبدالعزیز

26.لەڕۆژی 1988/3/23 پاریزگای سلێمانی گوندەکانی،ناوچەی قەرەداغ (دوکان، دوکەرۆ،ولیان جافەران) بەشەو بۆمبارانی کیمییایی کرا بەلام کەس شەهید نەبوە و دەیان کەس بەرکەوت، بەهۆی ژەهراوی بونی هەوای ناوچەکە. گوند نشینان کەوتبونە خۆیان و هۆشیار بوبونەوە، بۆیە گوندەکانیان جێ هێشتبوو لەشاخ و ئەشکەوتەکان دەمانەوە تا بەر چەکی کیمیایی نەکەون.

27. لە هەمان ڕۆژدا 1988/3/23 پارێزگای سلێمانی گوندی (شاناخسێ) لە ناوچەی شار بازێر بەچەکی کیمیایی بۆردومان کرا 22 پێشمەرگە شەهید بوون و زیاتر لە 720 کەسی مەدەنی وپێشمەرگە بەرکەوتن. لەو کاتەدا گوندی شاناخسێ یەکێک بوە لەگوندە ئاوەدانەکان و پڕ لە خەڵک و پیشمەرگە و نزیک سەر سنور بوو بۆیە ڕژێم بە چەکی کیمیایی و بەفرۆکە بۆمبارانی کرد،بەپێی بەدواداچونەکانم ئەم گوندە ڕۆژانی 21 و 22 ،1988/3/23 بۆردومانی کیمییایی کراوە.(کاروانی جیهاز یەکێک لەپێشمەرگە بریندارەکان ی ئەو گوندە بوو، هەروەها شایەت حاڵی دادگای بالای تاوانەکان بوو، کەلەڕۆژی 2015/11/26 گیانی بەخشی لەنەخۆشخانەی خرونگن لە هۆڵاند)

28.لەڕۆژی 1988/3/24 پارێزگای سلێمانی گوندی(بەلەکجاڕ) ناوچەی قەرەداخ ،کە بارەگا سەرەکیەکانی مەڵبەندی لێ بوو لە کات ژمێری نۆی شەو بەتاریکی ،چەکی کیمییایی جۆری گازی دەمار بۆردومان کرد ،کە گازێکی بێ بۆن و بێ ڕەنگە ،ناودێ و دەروەبەری بارەگاکانی پێشمەرگە، لەئەنجامدا تەنها یەک پێشمەرگە بەناوی هۆشیاری جیهاز شەهید بوو، جەندین پێشمەرگەش بەر ژەهری کیمیایی کەوتن.

29.لەڕۆژی 1988/5/3 پارێزگای سلێمانی گوندەکانی (گۆپتەپە،عەسکەر، چەمی ڕیزان،شونکە،ماهیلە،سەدی، چنار، شێخان، گڵەشێر ، حاجی ژیرە بەرە،کوچبڵاخ ، زرزی،کلێسە) بۆمبارانی کیمیایی کران، ڕۆژی دواتریش 1988/5/4 ڕژێم هێرشی کرد گوندەکانی هەموو تەختی زەوی کرد .لەئەنجامدا سەرەتا زیاتر لە 200 کەس بەهۆی ژەهرەوە گیانیان سپارد،سەدانی تریش بەرکەوتن ، تاکو ئیستا ژمارەی شەهیدەکانیان کە بەهۆی برینداری چەکی کیمیایەوە گیانیان سپاردوە گەیشتۆتە 560 شەهید. لە گۆپتەپە مەزارێکی شەهیدانی هەیە کە روفاتی 105 شەهیدی تێدایە، سەرباری ئەوەی کە زیاتر لە 305 ئەنفالکراوایان هەیە.

فاطمه غریب

30.له ڕۆژی 1988/5/15 پارێزگای هەولێر ئەم گوندانە بەچەکی کیمیایی بۆردومان کران (قۆناخی چوارەمی ئەنفال بوو)(کاموسەک، سپیندارە، عەلیاوە ، بەرەکە، کەوەکیان، حەریر، سماقولی ،مەلوک)، ئەم هێرشە بۆتە هۆی بەرکەوتنی سەدان کەس .

31. لەڕۆژی 1988/5/15 بەدواوە 5/18/ پارێزگای سلێمانی ، ڕانیە گوندەکانی (وەرێ ، گوڵان بۆتێ) بۆردومانی کیمیایی کران، پێچەوانەی شوێنەکانی تر ئەم سێ گوندە لەژێر دەسەلاتی ڕژێمدا بون ،لەگوندی وەرێ زیاتر لە 35 بریندار گەینراوەتە نەخۆشخانەی مەلبەندی 3 لەخەتی بۆچارەسەر بەلام ژنێک گیان لەدەس ئەدا پاش گەیشتنی بە نەخۆشخانە، هەروەها ژمارەی شەهیدانی کیمیابارانی ئەم گوندە 36 کەسە تۆمار کراون ، لەگوندی بۆتێ (23) پێشمەرگی کۆمەڵە ی زەحمەت کێشان /ڕۆژهەلاتی کوردستان شەهید کەوتن بەهۆی بۆردومانی کیمیایی ،زیاتر لە 60 پێشمەرگەش بریندار بوون ،لەکاتێکدا ئەم گوندە لە ژێرپدەستی پێشمەرگەدا نەبوو، بریندارەکانیان سەردانی نەخۆشخانەی حکومەتیان نەکرد لەترسی ئەنفالکردنیان و کەشف بونی بەکار هێنانی چەکی کیمیایی.
32. لەڕۆژی 1988/7/20 پارێزگای هەولێر بۆردومانی کیمیایی گوندەکانی (سەرو چاوە ،سماقولی، گەناو ،شارستێنە ، خەتێ، دەراش ،بالیسان،نازەنین، گەرەوان) بەهۆی هێرشی بەردوام و بۆمبارانی کیمیاییەوە لەم کاتەدا زۆربەی گوندەکانی ناوچەکە چۆڵ کرابوو،ئەوەی مابویەوە لە چیاو پەنا گاکاندا خۆیان حەشار دابوو، بەتەنها هێزی پێشمەرگە لە ناوچەکەدا مابوو ئەوانیش لەشەڕدا بوون بەهۆی شالاوی ئەنفالی (5 .6.7.) 7 شەهیدو چەندین بەرکەوتوو .
33.لەڕۆژی 1988/7/22 پارێزگای کرماشان، ناوچەی(دالاهۆ گوندی زەردە) بۆمبارانی کیمیایی کرا ،لەئەنجامدا زیاتر لە 300 کەس شەهید بوون، نزیکەی هەزار کەسیش بەرکەوتن، دانیشتوانی گوندەکە ئەوکات 1700 کەس بوە، تائیستاش ئەو گوندە بە کاریگەری ئەو چەکەوە دەنالێنن و چەندین حالەتی شێرپەنجە سەری هەڵداوە
34. لە ڕۆژی 1988/7/31 پاریزگای هەولێر گوندەکانی (سماقولی ، بالیسان، هیران،گەرەوان) بۆردومانی کیمیایی کرا ،لەئەنجامدا 5 شەهیدو چەندین کەس بەرکەوتن .(7/30)
35. لەڕۆژی 1988/8/2 پارێزگای هەولێر گوندەکانی (ئاری ،سێرو، زەڕوا،هەدن، کەکلە،خێرزوکا،خەروان،بلێ) بەچەکی کیمیایی بۆردومان کراوە و(6) پێشمەرگە شەهید و 117 کەس بەرکەوتن، هەڵبەت ئەم بۆردومانانە لە ڕۆژەکانی پێشوتر و داوتربەردەوامی هەبوە لەسەر ناوچەکە بەتایبەت لەو کاتەدا ،شەڕێکی قورس لەئارادا بو لە ناوچەی سێ سنور کە بەشەڕی (خواکورک) ناوبانگە.
36. لە ڕۆژی 1988/8/24 پارێزگای دهۆک چیای گارە و گوندی (زێوەشکان) بۆمبارانی کیمیایی کرا 10 پێشمەرگە شەهید بوون.
37. لەڕۆژی 1988/8/25 پاریزگای دهۆک دەسپێکی قۆناخی هەشتەم و کۆتایی ئەنفال لە ناوچەکەدا بۆمبارانی کیمیایی بۆ سەر ناوچەی ئامێدی و بەرواری بالا ، گوندەکانی (وەرمیلی ،باپیری، گەرەگوە ،هیسی ،ئیکمالا ، ئاسهی ، بازێ ، میسکا ،توشمبیک ،مێرگا چیا، کانی بەلاڤ ،بریجینی ،توێکا) لەئەنجامدا 5 شەهیدو 75 بەرکەوتن. هەر لەم ڕۆژەدا چەندین پەلاماری تری کیمیایی ئەنجام دراون لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان.

38. لەڕۆژی 1988/8/25 پاریزگای دهۆک/ ئامێدی ،سەری گارە گوندەکانی (ئیکمالا، کیری ، بەلیتی، باوەکا، بەرکەڤری، گرکا، کۆڤلینک ، ڕدینیا، سارکی ، زێوکا ، شێرانە ،بلێجانی،بانێ) کیمیا باران کرا لەئەنجامدا 2 شەهیدو 40 بەرکەوتن.هەر لەم شالاوەدا زیاير لە 46 گوندی دەڤەری ئامێدی تەختی زەوی کران.

39. لە ڕۆژی 1988/8/25 پارێزگای دهۆک،ئامێدی بەرواری ژێری (خوارو) گوندەکانی (سپیندارى،سواری)

40. لەڕۆژی 1988/8/25 پارێزگای دهۆک، ئامێدی گوندەکانی (کانیا، باسکا ، ئاڤۆکێ ، بیمنانش) بۆردومانی کیمیایی کراو چەندین کەس بەرکەوتن.

41. لە ڕۆژی 1988/8/25 پارێزگای دهۆک، ئاکرێ گوندەکانی (پریسە ، جزگیرا ، چەمچالی ، چەمشرتی ، چەم ڕەبەتکی ، میروکی ، بلمباس) بۆردومان کران و چەندین کەس بەرکەوتن.

42. لەڕۆژی 1988/8/25 پارێزگای دهۆک ،زاخۆ گوندەکانی (تویکا ، بلیجان ، زرهەوا) بۆردومان کران ، لەئەنجامدا 14 شەهیدو 15 بەرکەوتن.

43.لەڕۆژی 1988/8/25 پارێزگای دهۆک بۆردومانی کیمیایی کرا لە گوندەکانی (بریجینی، درگەلا شێخا، زیناڤا، دبانکێ)،چەندین بەرکەوتوو.

44. لەڕۆژی 1988/8/25 پارێزگای هەولێر ناوچەی (بەرۆژ،بارزان، مزوری بالا) بۆردومانی کیمیایی کران بەلام لەبەر سەختی ناوچەکەو ژمارەی قوربانیان نەزانروە.

45. لەڕۆژی 1988/8/25 پارێزگای هەولێر ، شەقلاوە گوندەکانی(هیران و نازەنین) بۆردومانی کیمیایی کراون بەلام زیان نەزانراوە ،لەکۆتا ڕۆژەکانی ئەنفال بوە لەو ناوچەیە.

46. لەڕۆژی 1988/8/25 پارێزگای هەولێر ،ڕواندوز، گوندەکانی (خەتێ ، وەرتێ) بۆ دواجار بۆمبارانی کیمییای کراون ،قوربانیەکان نەزانراوان.

47. لەڕۆژی 1988/8/26 پارێزگای دهۆک ،ئامێدی گوندەکانی (سەری ئامێدی ،سپێر ،سینیا ، نێروە، خەرەگول کوجرزکا، خراپ ، زێوە، بەرچی، کانی ، دیری ،دەرگەنی ، سیری، سکیری ، سەرکەلی ،فیرستەک ، چیاڕەشک) بۆردومانی کیمییای کراوان، قوربانیەکان نەزانراوە.

48. لە ڕۆژی 1988/8/27 پارێزگای هەولێر، مزوری بالا ناوچەی(زێ ی ڕوشین) بۆردومانی کیمیایی کراوە ژمارەیک شەهیدو بەرکەوتە هەبوە.

49. لەڕۆژی1988/8/28 پاریزگای دهۆک ، لە نێرەوە و ڕێکان گوندەکانی (شیڤی، هیتوت، کانیا پینک ، باشی ،سەرنی ،گارە ،گەرو ، باوانکێ ، زێوە ، گەلی کوتکێ) بوردومانی کیمییای کراوان، ژمارەی قوربانیان نەزانراوە.

50. لەڕۆژی 1988/8/29 پارێزگای دهۆک ناوچەی بەرواری باڵا گوندی (بازێ و گەلی بازێ) بۆردومانی کیمیای کران و 2980 کەس شەهید بوون و سەدان بەرکەوتە. ناکۆکی لەسەر ژمارەی شەهیدەکان هەیە،پێ دەچێ ئەم ژمارەیە (بێ سەروشوێن و ئەنفال کرابن)

51. لەڕۆژی 1988/8/29 پارێزگای دهۆک گوندی (بانکێ) کیمیاباران کراوە زیاتر لە 1000 شەهید و سەدان بەرکەوتوو هەبوە.

لە سەروەختی شالاوی ئەنفالدا ڕژێم هەموو گوندەکان و ناوچەکانی بادینان و کوردستان بە بۆمبی کیمیایی بۆردومان کردوە نەمان توانیوە ناوی هەموو گوندەکان بهێنین. بەپێ بەڵگەنامەکانی سوپا لەئەنجامی بۆردومانی کیمیایی و هێرشی بەرفراوانی سوپا لە قۆناخی هەشتەمی ئەنفال ،زیاترلە 160000 کەس لە سنور پەرێنەوەو چونە ناو خاکی باکوری کوردستان و لە ولاتی تورکیا بونە پەنا بەر و 664 گوند وێران کران و و زیاتر لە 1700 کەس بێ سەروشوێن کراون.

تێبینی: وشەی بەرکەوتوو م بەکار هێناوە لەجیاتی بریندارى چەکی کیمیایی. هەروەها بەهۆی نەشارەزایم لە ناوی گوندەکانی بادینان،ئەگەر هەڵەیەک هەبێ داوای لێ بوردن دەکەم، بەهیوام بەهەوڵی دڵسۆزانەی ئێوەی خوێنەر ڕاست بکرێنەوە

سەرچاوە:

- گۆڤاری پێشەنگ ژمارە (16) کانونی دوەمی ساڵی 1989 دەرچوە. وەک بناغەو بیرۆکەی نوسینەکەم سودم لێ وەرگرتوە.
- لەتوێشوی پزیشکێکی پێشمەرگەوە (د.فایق گوڵپی)
- ماڵپەڕی زریوار خبر، کوردپا
- کۆمەلێ وتارو یادەوەری لە ئینتەرنێتەوە وەرم گرتوون کە بۆ یادەکان ئامادەکراوان لە لایەن دەزگا فەرمیەکانی حکومەتەوە
- پانۆرامای تاوانەکانی سەدام (عەدالەت عومەر)
- شایەت حاڵەکانی دادگای بالای تاوانەکان لەبەغدا،دۆسیەی ئەنفال (تەها سلێمان)
- یادەوەریەکانی خۆم
- ماڵپەری مەڵبەندی ریکخستنی پێشمەرگە (ئەمرۆ لەمێژوودا)
- ڕێکار مزوری ،پۆلا حەمد

ئامادەکردنی : دکتۆر ناجح گوڵپی

2016/3/1

دکتۆر ناجح گوڵپی